

Studije

Izvorni članak UDK 2: 172.3/Jaspers

Primljeno 08. 12. 2005.

Danijel Tolvajčić

Iločka 28, HR-10000 Zagreb
d.tolvajcic@net.hr

Bog kao kritika institucionalizirane religije

Pokušaj rekonstrukcije filozofijske teologije Karla Jaspersa

Sažetak

Njemački filozof Karl Jaspers, promišljajući smisao ljudske egzistencije, usmjerava svoju pozornost na transcendentnu stvarnost u kojoj pronalazi izvor egzistencije. Jedan je od simbola-šifri koji transcendenciju uprisutnjuje i pojam »Bog«. Polazeći od filozofsko-povijesnih poticaja, Jaspers uobličuje na temelju filozofske i, Zapadu bliske, biblijske koncepcije božanstva svoj pojam Boga kao šifre transcendencije – to je nepoznatljiv Bog pojedinca-egzistencije, o kojem ne znamo ništa jer je ne-misliv, ali možemo živjeti iz njegove stvarnosti do koje dolazimo putem filozofskog vjerovanja. U njemu mi dosižemo izvor svoje egzistencije. Tako poimanog Boga Jaspers suprotstavlja Bogu religijskih sistema, koji guši istinsku egzistencijalnu slobodu. Dogme o religijskom Bogu isključuju sve koji drukčije misle i stoga su neprihvatljive jer je njihova bezuvjetnost apsolutna. Bog kojem se obraća egzistencija nužno ostaje skriven, jer to je jedini uvjet slobode. Religijske dogme i institucije moraju postati svjesne svoje povijesne uvjetovanosti.

Ključne riječi

Karl Jaspers, egzistencija, institucionalizirana religija, filozofska teologija, transcendencija

0. Uvod

Nakana je ovog rada donijeti okvirni nacrt Jaspersove filozofije o Bogu/božanskom u kontekstu njegove filozofije egzistencije. U njegovu je pristupu moguće iščitati neke stavove koji su i danas aktualni. I danas je vidljivo slabljenje religije i njezine institucije, kao i apsolutnih zahtjeva što ih ona postavlja pred pojedinca i zajednicu. To je posebno vidljivo u procesu sekularizacije, koji je znatno uzeo maha, a koja se posebno očituje u raznim oblicima suvremenog liberalizma, te kojemu još uvijek nije moguće vidjeti konca. Tako smatram da je tema i danas aktualna.

Ova se tema, zbog same naravi Jaspersova mišljenja, uvelike prožima i nadopunjuje svojim logičnim nastavkom – njegovom filozofijskom kritikom institucionalne religije i dogmatskog mišljenja, kao i njegovim zasnivanjem *filozofske vjere*, tako da se ove teme na nekim mjestima susreću i prožimaju, ali i nadopunjuju.

Rad je podijeljen u četiri dijela, osim uvodnih i zaključnih misli. Prvi dio rada donosi neke elemente u filozofskom mišljenju onih autora koji su znatno utje-

cali na Jaspersovo mišljenje; u drugome se dijelu obrađuje utemeljenje njegove filozofijske teologije; treći dio govori o poimanju »Boga« kao šifre preko koje nam postaje dostupnom ona stvarnost koja nas nadilazi i zasniiva; dok se posljednji dio bavi demitologizacijom institucionalne religije, posebno kršćanstva, te uloge i značenja Jaspersova pojma božanskog u tome procesu.

U radu je prvotno korištena primarna literatura, poradi što veće jasnoće i što izvornijeg susreta s Jaspersovom mišlju. Sekundarna literatura bila je potrebna poglavito radi konzultiranja.

1. Filozofski utjecaji

Veoma je nezahvalan posao objediniti različite autore, jer se često njihovi filozofski sustavi drastično razlikuju i nemaju nikakvih zajedničkih točaka. »Bog« je kao tema filozofije trajno prisutan, bilo da ga se osporava bilo da ga se ozbiljno uzima u obzir u vlastitim filozofskim sustavima. Ovdje ću se osvrnuti na neke relevantnije autore koji su utjecali na oblikovanje Jaspersova mišljenja. Kao tri najznačajnija autora donosimo kratki pregled filozofije o Bogu u djelu Imannuela Kanta, Sorena Kierkegaarda i Friedricha Nietzschea. To su autori koji su veoma utjecali na filozofiju egzistencije uopće.

S *Kantom* započinje puni zamah novovjekovne filozofske misli. Iako se Kanta smatra destruktorom klasične metafizike, što se posebice odnosi na njegovu transcendentalnu dijalektiku, on ne odbacuje probleme stare metafizike. Bog, duša, sloboda, besmrtnost, moralne vrijednosti, nadosjetilni svijet... Sva su ova pitanja zastupljena u njegovoj filozofiji, samo što ih on pokušava nanovo utemeljiti i razumijevati.¹ I tu polazi drukčijim putem od klasične metafizike. Problem je religije, a time i dokazivanja najvišeg bića, za Kanta, dio praktičke filozofije.

Posebno ćemo ovdje vidjeti njegovo tumačenje i promišljanje o transcendentalnoj dijalektici koja otklanja teoretsku metafiziku, a time i svako teorijsko dokazivanje opstojnosti Boga.² Kantovu filozofiju bilo je potrebno obraditi stoga što je ona misaona osnova mnogih onodobnih protukršćanskih svjetonazora, kao i protestantskih filozofskih i teoloških sustava. Kant tako u svojim kritikama odbacuje primat teodiceje u filozofskim pitanjima. Ona što se do tada smatralo sigurnim i očevitim (po učenju klasične metafizike) moguće je samo kao moralna sigurnost.³

No već u svojim kritikama Kant problem postavlja drukčije. Razumsko dokazivanje Boga postaje nemoguće, po tome pitanju moguće je samo moralno osvjedočenje – iako ne možemo demonstrirati filozofski Božju egzistenciju, o njoj moramo biti uvjereni. To je osnovica Kantova teološkog nauka.

Potrebno je dublje analizirati cijelu Kantovu kritiku racionalne teologije. Kako zastupnici klasične metafizike, tako i Kant, slažu se u odbacivanju ontološkog dokaza. No, za Kanta i *kozmoški* je *dokaz* jednako bezvrijedan jer je princip kauzalnosti, koji je u temelju ovog dokaza, primjenjiv samo na empirijsku stvarnost. Nikako za dokazivanje uzroka koji bi bio transcendentan. A ukoliko kauzalni princip ne vrijedi za nadiskustveno, sva teorijska metafizika pada u vodu. S obzirom na *teleološki dokaz*, Kant smatra kako to dokazuje samo redatelja svemira, nikako njegova uzročnika.

Tako se opstojnost transcendentnog uzroka, Boga, ne može ni dokazati, ali niti oboriti. No, s druge strane, iako teorijski nedokazivo, moguće je dokazati Boga s moralno-praktičke strane, s obzirom na moralni red. Sigurnost o

Božjoj egzistenciji nije logička, već proizlazi iz subjektivnog uvjerenja pojedinca – vjere. Čovjek ima prirodenu težnju za srećom, a kako je ostvarenje te sreće povezano s određenim moralnim imperativima i usavršavanjima, mora se misliti Boga. Svako razumno biće treba u ideji pravednog i sve-mogućeg Boga tražiti moralni regulativ. Bog je najviši uvjet moralnog reda.⁴

Kao značajan mislilac za razumijevanje Jaspersove misli, pokazuje nam se *Kierkegaard*,⁵ čije je temeljna os upravo Bog. Sva njegova filozofija stremi upravo k Bogu, i to određenom Bogu, Bogu kršćanstva. U njegovu se opusu može iščitati luteranski pijetizam, koji naglašuje neznatnost čovjeka, njegovu slabost, grešnost i beznačajnost. Čovjek je, kako sam kaže, »bolestan na smrt«. A lijek je Bog. No to nije Bog posredovan dogmama, svećenicima ili nekakvim religioznim sustavima, već je to »živi Bog Abrahama, Izaka i Jakova«, Bog Biblije. Kierkegaard je ustao i protiv Hegela i njegove koncepcije apsolutnog i protiv katoličkog shvaćanja univerzalnosti. Vjera, a time i put do Boga, duboko je individualna stvar. I upravo je pojedinac i njegova egzistencija temelj za razumijevanje Kierkegaardova govora o Bogu: mi kao pojedinci stojimo pred Bogom i Bog nam kao pojedincima sudi.

Iako se slagao s Kantom kako je nemoguće racionalno dokazati postojanje Boga, smatrao je kako u Boga treba vjerovati, čak i kada se to razumu čini apsurdno. Drukčije rečeno, razumu nije mjesto s vjerom. Bog nadilazi razum.

S druge strane, *Nietzscheovo*⁶ »Bog je mrtav«, neovisno o tome kako se tumačilo, govori o značaju ove problematike. Nietzsche govori o nedostatku vjere u kozmički poredak i apsolutne vrijednosti; sve što se do tada podrazumijevalo kao temeljno, trajno i općevažće, nema više svoga temelja. Ako promotrimo našu egzistenciju putem ljudskih kategorija, tada se i naš koncept Boga pokazuje kao ljudska tvorevina. Jednom kad postanemo svjesni kako je koncept Boga naša kreacija, više ne možemo naša moralna i religijska uvjerenja temeljiti na izvanjskoj božanskoj stvarnosti. Zato, sve su se vrijednosti koje dolaze od višeg bića/Boga pokazale kao lažne i razarajuće, te kao takve pogubne za čovječanstvo. I strukture utemeljene na zakonima takozvanog »Boga« djeluju uništavajuće i zavode, kao što je i pokazao u svojem »Antikristu«. Dogodio se preokret. Nema Boga. A tko ostaje? Čovjek! Čovjek koji treba izgraditi novi poredak. Nadčovjek!

No problem Boga time nije prevladan, već se i kasnije trajno manifestira kao otvoreno pitanje.

Iako je Kant u određenom smislu utjecao na obojicu, Kierkegaard i Nietzsche predstavljaju suprotnosti kada se uvidi kako racionalnost ne može iznjedrili kvalitetan i čvrst teorijski dokaz opstojnosti božanskog. S jedne strane, Kierkegaard se poziva na »logiku srca« – potrebno je prihvatiti osobnog Boga, čak i onda ako nam razum govori kako je to apsurdno; Nietzsche poziva da se oslobodimo starih koncepcija koje nas sputavaju, te da stvorimo novi modus bića u čijem se središtu nalazi čovjek i njegova stvaralačka moć.

1
Usp. Johannes Hirschberger, *Mala povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb 1995., str. 111.

2
Usp. Stjepan Zimmermann, »Religija u Kantovoj filozofiji«, *Bogoslovska smotra* 12 (1924), str. 129–136, ovdje 129.

3
Usp. Immanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb 1990., str. 172–181.

4
Usp. isto, str. 133.

5
Usp. Søren Kierkegaard, *Strah i drhtanje*, Verbum, Zagreb 2000.

6
Usp. Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb 1983.; Friedrich Nietzsche, *Antikrist*, Izvori, Zagreb 1999.

2. Temelji Jaspersova govora o Bogu/božanskom

Jaspers je veoma svestran filozof. U okviru svojeg promišljanja sveukupne stvarnosti bavi se i jednim od temeljnih pitanja filozofije i čovjeka uopće: *pitanjem Boga i božanskog*. Njegovo promišljanje o Bogu jest, dakako, filozofsko, no on sam svjestan je velikog upliva religioznih koncepata u filozofijski pojam Boga, tako da on Bogu grčkih filozofa, kao utemeljujućem za naš problem, pridodaje i biblijskog Boga.⁷ Iako su i religijski koncepti utemeljujući, Jaspers odmah radi razliku između Boga filozofa i Boga religije, pokazujući drukčiju povijest nastanka tog pojma grčkoj filozofskoj tradiciji od one u starozavjetnoj proročkoj tradiciji:

»U grčkoj filozofiji monoteizam izrasta kao misao, on se zahtijeva na osnovi etičkih mjerila, postaje izvjestan u miru. On se ne utiskuje u mase ljudi nego u pojedinca. Njegov su rezultat likovi velike čovječnosti i jedna slobodna filozofija, a ne djelatno obrazovanje zajednice. Suprotno tome, u Starom zavjetu monoteizam izrasta u strasti borbe za čistog, istinskog, jednog Boga. Apstrakcija se ne provodi logikom nego u potresenosti slikama i personifikacijama koje Boga mnogo više pokazuju nego što ga dokazuju... Čista misao o Bogu zadobiva se kao služba pred jednim živim Bogom. Taj istinski Bog ne podnosi nikakvu sliku ili usporedbu, ne daje nikakve vrijednosti kultu i žrtvi, hramu i obredu, zakonima, već jedino ispravnom postupanju i ljubavi prema ljudima...«⁸

Iako slični, ovi se koncepti razlikuju po svome izvoru: filozofijska transcendencija ima svoj izvor u promišljanju pojedinca o izvoru sveukupne stvarnosti koja ga okružuje, ona je čisto mišljenje. Bog u filozofiji nije spoznat putem neke objave, već jedino snagom ispravnoga mišljenja, misao o Bogu individualne je naravi.

S druge strane, religijski koncepti transcendencije imaju svoj izvor u svijesti o božjoj prisutnosti: starozavjetni likovi ne promišljaju o Bogu, već imaju egzistencijalno iskustvo. Bog trajno spašava narod, izvodi ga iz ropstva u Egiptu, daje zakone, a narod živi s njim, moli mu se, slijedi njegove zakone... Bog je življena stvarnost, on je prisutan u svojem narodu. Važan je i trenutak objave; Bog je taj koji o svojoj prisutnosti progovara, nikakva ga spekulacija ne može dokučiti i obuhvatiti. Bog religije, napose biblijske, Bog je življene egzistencije, a ne spekulativni Bog.

I upravo ovdje treba tražiti razlike u promišljanju ove stvarnosti. Upravo u dihotomiji između egzistencijalnog iskustva i spekulacije dolazi do izražaja

»... razlika između božanstva i Boga, između mišljene transcendencije i živog Boga: ono Jedno iz filozofije nije onaj Jedan iz Biblije.«⁹

No, bilo bi krivo davati prednost jednom konceptu nauštrb drugog, jer su oba utemeljujuća za zapadnu sliku o Bogu. Biblijsku je religiju filozofija interpretirala kroz povijest, a slika o Bogu koja proizlazi iz religije jača je od filozofskog koncepta, jer je utemeljena u egzistencijalnom iskustvu. No, s druge strane, biblijskoj koncepciji nedostaje jasnoća kojom se krasi filozofija. Jaspers u svojem konstituiranju pojma Boga ostaje otvoren za oba izvora. Konkretno, svoje promišljanje o Bogu Jaspers izvodi u kontekstu govora o slobodi kao postulatu istinske egzistencije. Jedan je od puteva dolaženja do božanskog – naša slobodno zasnovana egzistencija.¹⁰

»Vodstvo transcendencije razlikuje se od svakog drugog vodstva u svijetu, jer postoji samo jedno božje vodstvo. Ono se ostvaruje preko same slobode. Glas božji jest u onome što se pojedinom čovjeku otkriva u samopotvrđivanju, kad je otvoren za sve ono što mu nude predaja i okolina.«¹¹

Čovjek transcendirira samoga sebe, i to ne na razini pukog znanja, već po svijesti o slobodi. A ta se svijest odjelotvoruje u samopotvrđivanju, slobodnoj otvorenosti izvanjskim poticajima. Mi u takvoj samopotvrđujućoj slobodi postajemo svjesni zahtjeva koji su nam upućeni: mi odlučujemo, biramo i time bivamo odgovorni. Tu se Jaspers nadovezuje na Augustina i Kanta. Sloboda se pokazuje kao jedna od naših temeljnih odrednica, i to ne sloboda »od« već sloboda »za« – angažirana, aktivna sloboda koja nas poziva na djelovanje.

A kada je naša sloboda na vrhuncu, kada djelujemo ne stoga što nas nešto izvana nagoni ili iz nužnosti, već zbog »unutarnje nužnosti«, postajemo svjesni svoje slobode kao dara koji nam je darovan od transcendencije.

»Ukoliko je čovjek slobodniji, utoliko je sigurniji da Bog postoji.«¹²

Po toj svijesti o Bogu, koja u nama postaje jasnija što smo slobodniji, mi sami sebe nadilazimo, transcendiramo. No, taj nam odnos s Bogom nije prirodno dan. Do njega dolazi kada se otrgnemo od svakodnevnog, od »održavanja svoga života«, te se vratimo samome sebi, odnosno kada se otrgnemo od ovisnosti o svijetu i otvorimo tome svijetu. I nas i naše postupke vodi sloboda koja »počiva na transcendentnoj osnovi«. To je Božje vodstvo u slobodi radikalno drukčije od bilo kakvog drugog vodstva. I u svakom se čovjekovu djelu očituje božji sud, te stoga mi nikada ne možemo biti zadovoljni samima sobom. Zato i tražimo sud drugih.¹³

Jaspers i u općim moralnim zahtjevima vidi Božju prisutnost i vodstvo. Tu je Jaspers na Kantovoj liniji. Iako su moralni zahtjevi važeći i bez vjere u Boga, ako ih vršimo u slobodi, mi čujemo Boga i ta nas transcendencija vodi. No, mi to ne možemo uzeti s potpunom sigurnošću, jer postoji mogućnost pogreške. Stoga i ne može biti apsolutiziranja, opće obvezatnosti, odnosno zahtjeva da vlastito djelovanje bude nešto općevažice – dokida se fanatizam bilo koje vrste. Naš je put istinit samo za nas. Tu Jaspers ostaje dosljedan svojem liberalnom svjetonazoru.

Iz toga slijedi pitanje: ako nas vodi transcendencija, koliko je ona za nas stvarna? Jaspers misli kako je ona odlučujuća, usprkos oskudnosti našeg odnosa s njom. Iako nas transcendencija nadilazi i nedokučiva je na mnogo načina, ipak je ona jedna od temeljnih danosti i oslonaca u ljudskome životu.¹⁴

Čovjeku je potreban nekakav transparentan, očigledan oslonac. A za čovjeka to je moguće samo u komunikaciji na istoj razini, u personalnoj relaciji – samo osoba može biti adekvatan sugovornik drugoj osobi. Stoga je i odnos u transcendentnim relacijama – susret s Bogom. Jaspersov je koncept Boga različit od osobnog Boga religije; on nema razinu osobnosti, kao npr. biblijski Bog, ali je ipak svojevrsno ime kojim se možemo obraćati transcendenciji.¹⁵

7
Usp. Karl Jaspers, *Filozofska vera*, Plato, Beograd 2000., osobito str. 53–76, iako se i ostatak knjige bavi relevantnom problematikom.

8
Isto, str. 56.

9
Isto.

10
Usp. Karl Jaspers *Filozofija egzistencije/Uvod u filozofiju*, Prosveta, Beograd 1967., str. 172–180.

11
Isto, str. 176.

12
Isto, str. 173–174.

13
Usp. isto, str. 175.

14
Usp. isto, str. 177–178.

15
Usp. isto, str. 179.

I pitanje razumijevanja, spoznaje svijeta kao cjeline, Jaspers postavlja u područje transcendencije. U svijetu mi pronalazimo besmisao: svijet kao harmonija bića i svijet kao mjesto zla.¹⁶ Na temelju oba iskustva mi dolazimo do totalnog suda koji počiva na nedovoljnom znanju. Stoga imamo zadatak oslušivati »događaje, sudbinu i vlastita djela u vremenskom tijeku života«. ¹⁷ Tu ponovno susrećem Boga kao temelj, i to po dva osnovna iskustva: *božje transcendencije prema svijetu* – Bog koji su u povijesnim situacijama očituje bliskim, no ostaje skrivenim ako ga želimo razumjeti i obuhvatiti svojim kategorijama – i *iskustva Božjeg jezika u svijetu* – to je jezik koji se objavljuje u višesmislenosti bića svijeta koji po historičnosti postaje jednosmislen za egzistenciju.¹⁸

Tek kada smo slobodni u odnosu na biće svijeta, mi vidimo da svijet nije »nešto krajnje«, konačnost stvarnosti, već se u njemu nazire ono vječno, koje se pojavljuje u vremenu. A do znanja o vječnom biću ne dolazimo čisto spekulacijom, nego tek po tragovima u prolaznom biću svijeta. Ono što za čovjeka postoji, postoji samo po tragovima u svijetu. Stoga Jaspers smatra nemogućim bilo kakvo znanje o Bogu i egzistenciji. Mi nemamo izravnoga uvida u te stvarnosti, već im nužno pristupamo *vjerom*.

I temeljni stavovi takve, filozofske vjere – Bog jest... postojanje neuvjetovanog zahtjeva... čovjekova konačnost koja je nedovršiva... mogućnost da živimo pod božjim vodstvom – postaju za nas istiniti tek ukoliko imamo njihovo djelotvorno ostvarenje u svijetu. Zaobilaženje bi svijeta – kaže Jaspers – u približavanju egzistencije Bogu, rezultiralo nekomunikativnošću.¹⁹ Ti stavovi filozofske vjere nedostupni su za znanost koja ih ne može dokazati, a niti filozofija ih ne može racionalno ponuditi na vjerovanje. Oni su nam dostupni tek po tome što izviru iz istinske egzistencije.

Jaspersova Boga treba promatrati u cjelini njegove filozofije egzistencije: između čovjekove usamljeničke i paradoksalne egzistencije u kontekstu sveobuhvatnog, koja je upućena na transcendenciju čija je jedna od šifri – Bog. Znači, utemeljujuće je mjesto Jaspersova razmišljanja o religiji i Bogu kao njezinoj centralnoj temi (ali i o filozofskoj vjeri) – egzistencija koja dodiruje transcendenciju. U tom se kontekstu treba tražiti i njegov govor o Bogu.

3. Bog kao šifra transcendencije

Ljudska je egzistencija ovisna o transcendenciji, kaže Jaspers²⁰ – ona izvire iz transcendencije i k njoj se vraća. Zato ona i traži transcendentnu stvarnost. No ta je transcendencija, klasičnim rječnikom rečeno, bitak po sebi – nedokučiva i nepoznatljiva. No, ona nam ne ostaje potpuno nedostupna, jer transcendencija nije, kao u npr. kršćanstvu, potpuno odvojena od svijeta. Svijet se tu pokazuje kao mjesto i vrijeme njezine imanencije. A otuda, probijajući biće svijeta, mi dolazimo k sebi kao potencijalno u slobodi ostvarenoj egzistenciji, postajemo nezadovoljni tu-bitkom svijeta u onome općenitom.

Proces dolaženja k sebi odvija se u slobodi i sebe-darivanju – komunikaciji s drugima; ovdje mi uvidamo i shvaćamo *rascjepkanost*²¹ bitka moguće egzistencije. Tako se moguća egzistencija »trga« u traženju vlastitoga bitka, tj. same sebe. Traženje je zahtjev, i to zahtjev koji proizlazi iz slobode, a načini su traženja usmjerenja k transcendenciji. Transcendencija se otkriva kao »izvor« i »uvir« naše slobodno ostvarene egzistencije ponajviše u *graničnim situacijama*, iskustvima patnje i ograničenosti; mi postajemo svjesni vlastite

nemoći i tu pronalazimo ono što nas nadilazi. Tek iskusiti graničnu situaciju znači uistinu egzistirati. No to je »jedinstvo prisutnosti i traženja«,²² koje proizlazi iz čovjekova transcendirajućeg tu-bitka; »traženje neodvojeno od onoga što se traži«. Jer transcendencija je već prisutna u samom činu traženja.

U tom traženju ne dolazimo do neke spoznaje o bivstvovanju u predmetnom smislu, već u jednom unutarnjem djelovanju koje, usprkos mogućem neuspjehu, još ostaje kod »pravog bivstva«.²³ To bivstvo, iako je čisto subjektivne prirode, daje temelj egzistenciji i, uzdižući se iznad sebe same, zasniva odnos prema transcendenciji u Jednome. Ti su načini traženja bivstva iz egzistencije putovi k transcendentnome. Rasvjetljavanjem i iznalaženjem tih putova, zasniva Jaspers *filozofsku metafiziku*.²⁴

Upravo po egzistiranju u svijetu proizlazi *filozofska orijentacija u svijetu* koja pokazuje kako svijet nema osnovu u sebi samom; nije moguće spoznati svijet kao samome sebi dostatnu cjelinu. Tek kada postanemo svjesni ove granice, počinje filozofija i istinska egzistencija u slobodi. Ta sloboda nastaje kao reakcija na tu-bitak svijeta. No ni sama egzistencija ne nalazi ispunjenje u sebi samoj, već u neuvjetovanoj slobodi opaža nešto drugo: naime, da joj je njezin vlastiti tu-bitak darovan, da njezin izvor nije u njoj samoj:

»Gdje je odlučna, neuvjetovanost postaje svjesna ne samo toga da nije sebe stvorila kao tu-bitak, i da je kao tu-bitak nemoćno izložena sigurnijoj propasti, nego i da ne može samo sebi zahvaliti za svoje samstvo kao sloboda. Na bilo koji način ona se ostvaruje samo u odnosu na svoju transcendenciju...«²⁵

Imanentno se zadovoljenje tu-bitka ne može ostvariti, zato je naša egzistencija okrenuta transcendenciji, dok je »zadovoljenje moguće egzistencije u tubitku više nego imanentno«.²⁶ Iako nam se transcendencija otkriva putem imanencije, postaje »vremenska pojava«, te je stoga sveukupnost događanja u svijetu potrebno razumjeti kao *šifre*. Šifra uprisutnjuje transcendenciju u imanenciju, ali ne na nekakav racionalan način; ona nije dostupna našem znanju i ne može se tumačiti odnosom označitelj/označeno.

U svemu što susrećemo možemo iščitati šifre. I to šifre onog Jaspersova *Sveobuhvatnog* (das Umgreifende) o kojemu se može reći samo što ono *nije*, a ne što ono *jest*; znači, moguće ga je samo negativno odrediti. Tu Jaspers stoji u tradiciji Plotina, Filona Aleksandrijskog, negativne teologije i nekih skolastičkih filozofskih pravaca. Transcendencija uvijek iznova izlazi iz okvira mogućnosti mišljenja. Ostaju nam šifre koje nas upućuju na transcendenciju.

16
Usp. isto, str. 186–187.

17
Isto.

18
Usp. isto.

19
Usp. isto, str. 188.

20
Usp. Karl Jaspers, *Filozofija*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci 1989., knjiga III, str. 538.

21
Usp. isto, str. 535–536.

22
Isto, str. 536.

23
Isto.

24
Usp. isto.

25
Isto, str. 537.

26
Isto, str. 545.

»Šifra je bitak koji dovodi do prisutnosti transcendencije, a da transcendencija nije morala postati bitak kao objekt-bitak i egzistencija bitak kao subjekt-bitak.«²⁷

Šifra se očituje kao svojevrsni *jezik*²⁸ transcendencije:

- a) neposredni jezik transcendencije (*prvi jezik*): bitak koji spoznajemo u šiframa;
- b) jezik koji saopćavamo postaje opći (*drugi jezik*): uz jezik bitka dolazi jezik čovjeka (mitski jezik);
- c) spekulativni jezik (*treći jezik*): promišlja transcendenciju po analogiji s tubitkom svijeta.

A jedna je od šifri-imena transcendencije *Bog*. Taj Jaspersov Bog upućuje čovjeka u njegovoj egzistenciji na ono »Nešto« što zasniva transcendenciju. To nije Bog čije bi se postojanje moglo razumski dokazati, kojeg bi se ukalupilo u nekakav religijski i filozofski sustav, ali nije riječ niti o osobnome Bogu koji čovjeku daje svoje zakone. Taj je »Bog« jedno od imena transcendencije koja nam vječno izmiče, ali nas zahvaća i zasniva našu egzistenciju. Tome je Bogu moguće pristupiti samo otvaranjem našeg egzistencijalnog tubitka i iščitavanjem šifara:

»Filozofska misao o Bogu, koja se uvjerava u neuspjehu mišljenja, u tome obuhvaća ono 'da', a ne 'što' samog božanstva. Mišljenje koje ne uspijeva, stvara prostor koji na osnovi povijesne egzistencije i u čitanju šifara tubitka može naći uvijek povijesno ispunjenje. Ono osvjetljava onu izvjesnost transcendencije koja se nije tek iz mišljenja kao takvog ostvarila, ali ne daje ispunjenje njezine biti. Otuda posustalost te misli o Bogu za smisao i um, otuda njezina snaga za egzistenciju. Tu se ne može naći osoban Bog sa svojim gnjevom i svojom milošću; tu nema relevantnosti život u molitvi kao religiozno djelovanje; tu nije postojana nikakva čulna opažajnost božanstva u simbolima u koje se vjeruje.«²⁹

Tu se ostvaruje jedna dijalektika: mišljenje koje transcendirira, te bi se htjelo osvjedočiti u bitak transcendencije, želi, ustvari, ostvariti *ne-mišljenje*. I dok je to *ne-mišljenje* beznačajno u predmetnom smislu, te samo sebe ukida, ono je veoma značajno za naše filozofsko osvjetljavanje »svijesti o bivstvovanju«, odnosno naše egzistencije.

I u kontekstu govora o *formalnom transcendiranju*, Jaspers govori o ovoj problematici. Božanstvo jest jedan od vidova formalne transcendencije, no niti tu ono ne postaje »ispunjena misao«, već misao koja ima »egzistencijalnu pogodnost«. ³⁰ No postoje neke misli o božanstvu/Bogu koje su se, iako predstavljaju *ne-mišljenje*, ustalile gotovo kao matematičke misli i postaju formalne. Takve misli, ako su istinski promišljene, predstavljaju plod istinski življene egzistencije, ljudskog iskustva, čežnji i nadanja. One su bremeni-te povijesno ostvarenom ljudskom egzistencijom. Riječ je o stoljećima ljudskog iskustva i egzistencije, jer

»... neka beskrajna historijska dubina leži u nastanku formula, kao što su: 'Radi svetog imena njegova'... 'Besmrtnost'... 'Ljubav'...«³¹

Takvo formalno transcendiranje stvara prostor za jezik transcendencije u šiframa i ujedno sprječava da se transcendencija materijalizira. Bog koji je osoban, ima slobodnu volju i daje nam smjernice, iščezava; te se slike i »predmetne misli« pokazuju kao puki simboli, slike koje iščezavaju u transcendirajućem mišljenju. Transcendencija se javlja kao logizirana (u predmetnome uopće), ili se naturalizira (u kategorijama stvarnosti) ili antropomorfizira (u kategorijama slobode).³² Po ovim se kategorijama može o nepoznatljivom božanstvu govoriti kao o spoznatom i one su temelj teološkog govora o Bogu.

Ipak, u traženju početka i izvora stvari, ne mogu doći do početka, jer bih morao »voljno fiksirati nešto posljednje i sebi uskratiti daljnje pitanje«. ³³ Čineći skok u transcendenciju, ja mogu, ako ne već voljno saznati izvor stvari, mudrujući doći do njega. Ja tu vršim skok tamo gdje prestaje mišljenje, »na putu preko nedovršivosti tubivstva nemišljenjem«, ³⁴ i to određenim kategorijama.

Tako dolazimo do egzistencije koja je, iako nije spoznatljiva ili misлива, u mišljenju prisutna kao *ona koja naprosto jest*, a ne što ona jest. Takav je bitak moguće izraziti jedino tautologijom: *to je ono što jest*. I u toj se tautologiji, koju nalazimo i u Bibliji, nalaze kategorije jer se ona ostvaruje »u načinima bivstva objekt bivstva ('to') ili slobodnog bivstva ('ja')«. ³⁵

Postaje nam jasno kako je i u ovome obliku formalnog transcendiranja Bog skriven; samo putem povijesnosti, u kojoj egzistencija putem šifri tu-bitka otkriva transcendenciju, mi indirektno spoznajemo božansko. Takva povijesno posredovana spoznaja nikako nije općevažeća, već čisto subjektivne naravi; ona je dvosmislena, nepostojana, ali jedino takva je moguća ukoliko se ostvaruje u konkretnom povijesnom iskustvu. No za egzistenciju, slobodno zasnovanu i otvorenu transcendenciji, koja je svjesna vlastite granične situacije, može predstavljati osmislenje i mir bivstva.

A to je božansko u Jaspersa istovjetno transcendenciji, stoga se i izraz »Bog« može gledati kao jedna od šifri transcendencije. Bogu se pripisuju različiti atributi, antropomorfizmi, što spada u mitski jezik, a sve nas to vodi i govori nam o onome jednome, Sveobuhvatnome.

Imena »Bog«, »božanstvo«, »bitak« – izrazi su bogati povijesnim sadržajem i egzistencijalnim iskustvom nakupljenim kroz stoljeća, te nas svi oni upućuju na ono »Jedno« koje nas nadilazi. Ta transcendencija, o kojoj nam Jaspers govori nije puka apstrakcija, ona nas jednostavno nadilazi, transcendirira, a u šiframa svakodnevne stvarnosti, kao i šiframa povijesno bremenitim, ona nam postaje i imanentnom.

4. Demitologizacija religije

Jaspers iz vjere u Boga isključuje bilo kakvo posredništvo, jer vjera ne leži u nekim općeiskazivim sadržajima vjere, niti u nekakvoj povijesnoj stvarnosti. Tu je na djelu Jaspersovo protestantsko kulturološko-religijsko naslijeđe – odnos s Bogom jest isključivo osoban, bez posrednika. Taj se osobni odnos očituje i u povijesnoj stvarnosti, koja u svojem partikularnom obliku nema općevažeću vrijednost. No ono što Bog jest očituje se – ne u nekom povijesnom obliku spoznaje, već – u našem držanju prema Bogu. Držanje, stav, ključno je mjesto našeg govora o božanskom. Neka je predodžba o Bogu

27
Isto, str. 614.

28
Usp. isto, str. 614–618.

29
Isto, str. 558.

30
Usp. isto, str. 575.

31
K. Jaspers, *Filozofija egzistencije/Uvod u filozofiju*, str. 188.

32
Usp. K. Jaspers, *Filozofija*, str. 575.

33
Isto.

34
Isto.

35
Isto, str. 536.

uzeta iz svijeta i ne dopire do same stvarnosti Boga, jer Bog je ne samo nevidljiv već i »nepredvidljiv, nemisliv«. Sve su slike Boga u židovstvu, kršćanstvu i ostalim religijama samo mitovi koji skrivaju Boga. Upravo zato Boga treba tražiti upravo tamo gdje slika/mitova nema. No, u ljudskom je mišljenju uvijek prisutna neka slika. Upravo je zato potrebno prekoračiti ono što se može misliti.

S takvim stavom – kako temeljne, religijom posredovane slike Boga ustvari ne dopiru do svojeg cilja – Jaspers se očituje kao veliki kritičar institucionaliziranosti religije i njezinih dogmi.

Filozofija nije ta koja treba osmisliti čovjekovu stvarnost; ona se tu pokazuje kao »nedjelotvorno mišljenje«. Filozofija ne daje gotova rješenja, već prepušta pojedincu da osmisli svoj put; filozofija samo ukazuje da postoje putovi približavanja stvarnosti.³⁶

Stvarnost koja nudi put jest religija. Sveobdržavajuća stvarnost u religiji se očituje kao nešto sigurno, garantirano autoritetom, nešto u što se vjeruje na način koji je znatno drukčiji od filozofskog mišljenja. Religija je drukčija od filozofije, po tome što je u njoj stvarnost prisutna po *mitu* i *objavi*.

Filozofija, kaže Jaspers, ne stvara mit niti zamjenjuje objavu, u kojima je prisutna stvarnost. Filozofija tu stvarnost ne stvara; njoj možda i stvarnost religijske vjere nije dostupna.³⁷ Vjera nalazi svoje ispunjenje u religijskom stavu vjernika, u obredima, molitvi i religijskoj praksi. Filozofija te stvarnosti ne može u potpunosti zahvatiti i ostati upravo »filozofija«. Jezik transcendencije koji otkrivamo u religiji, a prisutan nam je po mitu i objavi, za filozofiju jest *jezik šifri*, dok religija u njemu vidi *stvarnu prisutnost* transcendencije. Transcendentna se stvarnost za filozofiju po šifri uprisutnjuje u svijetu. Transcendencija se susreće i kao čulna partikularnost u svijetu – kao svetinje. I dok u religiji one imaju određeni obvezujući karakter, u filozofiji sve može postati sveto – ali nikada ono nema apsolutnu, općevažeću vrijednost i potpuno obvezujući karakter. Religija, pogotovo institucionalizirana, šifri pokušava dati konačnost i definiranu određenost. A to se pokazuje nemogućim! Jer, ti simboli, neovisno o tome koliko ih dogme i institucije žele vezati i jednoznačno odrediti, uvijek ostaju simboli jedino ako su beskrajni, otvoreni novim sadržajima, tumačenjima i značenjima – ako su oslobođeni okova dogmatike.

Transcendencija se filozofski razumijeva samo historijski, objektivno, te kao takva nikada ne može postati općeobvezujućom za svakoga, za razliku od religijski shvaćene transcendencije, koja »leži zatvorena u historijskoj nepovljivosti«.³⁸

A ona se može izgubiti ako se dopusti da se historičnost izgubi u jednom univerzalizmu, koji sve obvezuje, te njemu podvrgne vlastitu, osobnu historičnost. Ako se jedna historičnost apsolutizira, gubi se mogućnost da komunicira, otvorenost u odnosu na neku moguću drugu historičnost.

»... egzistencijalna historičnost mora iznevjeriti svoje neposredno transcendentno porijeklo kad, umjesto da egzistiram u svojoj faktičkoj historičnosti, dopustim da se ona izgubi u toj jednoj, univerzalnoj historičnosti. Pošto vjerujem u apsolutnu stvarnost jedne po sebi isto tako samo posebne historičnosti, koja u sebe treba upiti cjelokupnu historičnost, ja prekidam moguću komunikaciju s drugom historičnošću, da bih je kao materijal silom ugurao u vlastitu historičnost.«³⁹

Već tu postaje vidljiv Jaspersov liberalni stav. Postoji pluralitet opcija, a nijedna nema opću vrijednost, već je vrijednost samo ako je ja prihvaćam –

subjektivna je. Čovjek je taj koji traži smisao cjeline, te je sama slika svijeta kao cjeline i povijesti određena mojom, subjektivnom egzistencijom. I tu je veoma očit utjecaj liberalnog protestantizma. Jaspers smatra kako iz ovakvih primjera nastaje jednoulje, koje guši čovjeka i onemogućuje da se egzistencijalno ostvari u slobodi. Um je tu napušten.

Iz daljnih tekstova moguće je iščitati i žestoku kritiku katoličkog tradicionalizma, razumijevanja autoriteta i zahtjeva za univerzalnost. Jedno biva religijom preoblikovano; nije to više ono Jedno koje pronalazim u vlastitoj osmišljenoj egzistenciji, već se očituje kao »vidljivo, objektivno jedinstvo u svijetu«. Objava ga prikazuje kao opće, iako je historijski uvjetovano, a ono mi je posredovano fiksnim autoritetom crkvene institucije kao »čulne vidljivosti«. Ja više ne pripadam svojem vlastitu povijesnom očitovanju Crkve, već Crkvi koja je apsolutna, univerzalna i jedina istinita. Autoritet više ne nastaje iz povijesne borbe, već je fiksiran, a knjizi vjerujem jer je Crkva ta koja stoji kao vidljiva garancija njezine ispravnosti, dok se sve ostale svete knjige i vjere koje su se očitovale u povijesti pokazuju kao lažne, odnosno onoliko ispravne koliko pojedini njihovi dijelovi participiraju u mojoj jednoj vjeri što ju je moja crkva verificirala. I samo je spasenje ekskluzivno pridodano takvoj Crkvi.⁴⁰

Jaspers postaje svjestan kako se religija dokazala tijekom stoljeća kroz svoje ispovjednike, umjetnost, kulturu, građevine, teologiju. Stvarnost se transcendencije približila ljudima putem ovih tvorevina religije. A što je s filozofijom? Zahvaća li i filozofija stvarnost na takav »odlučan« način? Iako je filozofija radikalno drukčija od religije, i ona ima svoje »pozitivnosti« pomoću kojih je moguće zasnovati vlastitu egzistenciju, koja može biti temelj, »supstancija« osobnog života. Jaspers je to nazvao *filozofskom vjerom*. Riječ je o jednom od njegovih temeljnih filozofskih pojmova, kojem je Jaspers posvetio i jedan cijeli spis.⁴¹ Ona je treći put između isključivosti religijske vjere i isključivosti empirijskih znanosti – štoviše, temelj je njegova mišljenja⁴² i ostvarenje čovjekova bitka. Iscrpnija bi analiza ove teme zahtijevala rad za sebe, no donijet ćemo neke osnovne značajke filozofske vjere: ona, za razliku od religijske vjere, uvijek u savezu sa znanjem, vjera je mislećeg čovjeka – nije puki doživljaj ili neposredni uvid, ona se može definirati kao »uočavanje bitka iz izvora putem posredovanja povijesti i mišljenja«.⁴³

Sva se filozofija pokazuje tada kao priprema, povod, dok je za filozofsku vjeru potrebna i potvrda, ostvarenje u vlastitoj egzistenciji, i to u konkretnoj povijesnosti. Upravo zato što je povijesna, konkretno ostvarena u jednom historijskom trenutku, ona je slobodna od svake apsolutizacije i dogmatizacije, nije ju moguće zatvoriti u općenito, upravo zbog njezine povijesnosti. Filozofska je vjera slobodna, povijesna i uvijek u nastajanju:

36

Usp. K. Jaspers, *Filozofija egzistencije/Uvod u filozofiju*, str. 103.

37

Usp. isto, str. 103.

38

Isto, str. 107.

39

Isto.

40

Usp. isto, str. 108–109.

41

Usp. Karl Jaspers, *Der philosophische Glaube*, R. Piper & Co. Verlag, München 1963., ili u ovome radu korišten srpski prijevod: *Filozofska vera*, Plato, Beograd 2000.

42

Usp. isto, str. 8.

43

Isto, str. 13.

»Filozofsku vjeru treba negativno okarakterizirati: ona ne može postati ispovijest. Njezina misao ne postaje dogma. Filozofska vjera ne poznaje čvrsto stajalište pri nečemu što je objektivno konačno u svijetu, zato što ona svoje stavove, pojmove i metode samo koristi ne podčinjavajući im se.«⁴⁴

Filozofirajući, ili, bolje rečeno, putem filozofske vjere, ja transcendenciju sam spoznajem, bez posredovanja nekakvih institucija ili sustava dogmi, kao ono što ja sam nisam. Filozofska se vjera temelji na razumijevanju stvarnosti, shvaćenom na tragu filozofskog iracionalizma kao razumijevanja toka događaja, kakav se odvija u unutrašnjoj sferi ljudskog bića. I upravo na toj liniji treba promatrati Jaspersov stav o religiji: između filozofije i religije vodi se borba, jer filozofskoj je vjeri imanentno to da je nedogmatična, slobodna, dok je religija nužno vezana u instituciju, dogmu i isključivanje drukčijeg mišljenja. No, i u njihovu sukobu one su obje na istoj razini razumijevanja, jer

»... filozofiju i religiju može razumjeti samo čovjek koji, bilo preko filozofske bilo preko religijske vjere, postoji kao jedno osobno Ja.«⁴⁵

No to nije borba dvaju neprijatelja, religija je nešto što se filozofije »suštinski tiče i drži je u nemiru«.⁴⁶ Filozofija se mora s njome sporazumjeti i ne može je proglasiti neistinom sve dok je religija vjerna svojem porijeklu, odnosno kada se filozofija nade pred onim što se pokazuje kao neshvaćeno, ali istovremeno kao presudno.

Crkvena religija, kao jedan od nositelja – kako Jaspers kaže – supstancijalne tradicije povezana je s filozofijom, i filozof se smatra uključenim u religijsku stvarnost, no ne kao temelj, već kao *pol*, suprotnost, bez koje nije moguće zamisliti niti samu religiju. To je jedno od ključnih mjesta Jaspersova razumijevanja problematike religije i božanskog. On tu ustaje protiv autoritarnog, dogmatskog mišljenja, koje kroz religioznu prizmu tumači cjelokupnu stvarnost, a drukčije mišljenje unaprijed nekritički otpisuje kao krivo. Jaspers to naziva »zahtjev za isključivost«.⁴⁷

Taj se zahtjev za isključivošću vidi kod kršćana u sadržaju njihove vjere, koje se smatra isključivom istinom, koja bilo koju drugu moguću istinu unaprijed isključuje. Biblija je nositelj te isključivosti, koja u konačnici sputava i samog čovjeka i njegovu slobodu. A gdje nema slobode nema niti istinske egzistencije. Ljudi svoju egzistenciju ostvaruju na mnoge načine i nitko im to ne može osporiti:

»Unutarnji obrat čovjeka iz njegove samovolje u bezgranično požrtvovanu predanost ne događa se samo u kršćanstvu.«⁴⁸

No, ono što se spozna kao neuvjetovana istina vjere može oblikovati našu egzistenciju, ali ne postoji nikakav dovoljan razlog, niti je to razumski pojmljivo kao bezuvjetno. Ona je istina samo utoliko koliko ona mene oblikuje, ukoliko je ostvareno u jednoj konkretnoj povijesnosti:

»Ono što je povijesno, što je egzistencijalno istinito, doduše, jest neuvjetovano, ali u svojoj iskazanosti i svojoj pojavi ono radi toga nije istina za sve.«⁴⁹

Povijesna istina, iako je bezuvjetna, isto je tako relativna s obzirom na povijesne forme pojavljivanja. Stoga se istine vjere ne mogu prikazivati kao apsolutne, opće obvezujuće ispravnosti. Neuvjetovanost »biti u« onog istinitog koje nam se pokazuje u vjeri drukčije je od one razine obvezatnosti partikularnih znanstvenih spoznaja, jer:

»Povijesna neuvjetovanost nije općeispravnost njezine pojave u riječi, dogmi, kultu, obredu, instituciji.«⁵⁰

Znanstveni dokazi nemaju bezuvjetni karakter (poput religije) i upravo zato imaju općevažeći karakter, jer se do njih dolazi znanstvenom metodom. Religijske istine nemaju mogućnost te razine dokazivanja, njima pripada metafizička razina. Tu dolazi do, kako Jaspers kaže, *preokretanja*. Znanost pretendira proširiti svoje važenje u područje religije, pokušavajući apsolutizirati svoju metodu, pridajući joj značaj apsoluta u tumačenju bitka. No i kod institucionalizirane religije uviđa se ista tendencija: jedna egzistencijalna odluka postaje tu

»... neko u zahtjevu izrecivo znanje o onome što je ispravno, ili preokretanje povijesno vezane neuvjetovanosti vjere u općeispravnu istinu za sve.«⁵¹

Takva apsolutizacija religijske istine ima strašne posljedice: *samoobmanjivanje* (ne znam ni što jesam niti što uistinu hoću), *netolerancija* (dogmatizacija je vlastitih vjerskih iskaza i odricanje ikakve vrijednosti iskazima drugih, te *nesposobnost za komunikaciju* (nemogućnost da se čuje drugi, ali ni da se istinski preispitaju i promisle vlastiti stavovi). Tako se uobličuje *zahtjev isključivosti* prema drukčijem i drugome. Iz toga kasnije proizlaze svi mogući progoni i »lovovi na vještice«, a sve to kao borba za istinu. Jedan je od najcrnijih povijesnih primjera upravo kršćanstvo sa svojom interpretacijom Kristove riječi: »Tko nije uz mene taj je protiv mene« – tako se odriče mogućnost spasenja onima koji ne vjeruju u Krista, a sve se nekršćanske religije smatraju bezvrijednim i koje vode u zabludu. A kršćani su svoj zahtjev za isključivošću znali provoditi i na nasilan način, počevši od križarskih pohoda pa sve do međukonfesionalnih ratova. Tako se kristalizira pokretač takve religijske zbiljnosti: *volja za moć*.⁵² A tu su volju za moć naslijedili i drugi sekularizirani pokreti i institucije, koji svoje korijene vuku iz kršćanstva.

I vjera u Krista jedan je od izvora tog zahtjeva, ona nikoga nije trpila uza sebe. No Jaspers Krista ne smatra Bogom, jer čovjek i sam može dosegnuti božansko susrećući se s transcendencijom u graničnim situacijama. *Krist-Bogočovjek* tada je još samo jedan mit, ne samo da nije istinit već je i opasan, jer isključuje bilo koji oblik komunikacije s drukčijim. Ni sama biblijska tradicija ne donosi apsolutnu istinu, već samo opisuje povijesno kretanje jedne religije. Postavlja se pitanje mogućnosti preobrazbe, evolucije vjere u Krista, koja bi slijedila ovu interpretaciju biblijske religioznosti:

»Pitanje na koje se ne može unaprijed odgovoriti jest pitanje da li se vjera u Krista može preobraženo dosegnuti kao trenutak biblijske religije, oslobođen od stigme isključivosti. Što bi ona tada značila, to je pitanje unutar biblijske religije, ako bi iz svoje sveobuhvatne zbiljnosti u cjelini ona ponovno pretopila tu apsolutiziranu vjeru koja istupa iz nje.«⁵³

Bilo koji oblik zahtjeva za isključivost pokazuje se pogubnim za čovjeka, još od biblijskih vremena preko nacizma, pa sve do danas. Još se jednom oči-

44

Isto.

45

Isto, str. 111.

46

Isto, str. 35.

47

Usp. isto, str. 61.

48

Isto.

49

Isto, str. 48.

50

Isto.

51

Isto, str. 63.

52

Usp. isto.

53

Isto, str. 65.

tuje Jaspersov radikalni liberalni stav – nema nametanja vjere, svjetonazora ili stavova. Čovjek je samo onda čovjek kada je njegova egzistencija slobodno zasnovana, bez ikakve prisile. Religija se mora transformirati ukoliko želi opstati, ona mora odbaciti svoj apsolutni karakter i svoje istine shvatiti samo povijesno. To Jaspers prepoznaje u gubljenju vjere u Krista i slabljenju kršćanskog utjecaja na društvo – sekularizaciji. Treba se osloboditi dogme i institucije.

No, upravo u tome zahtjevu za slobodom izričaj »Bog« jedan je od temeljnih termina za razumijevanje. No to nije kršćanski, osobni Bog koji čovjeku nudi pomirenje. To je »Bog« kao šifra transcendencije, šifra oslobođenja od religijskih dogmi i institucija, izričaj koji tumači naš slobodni odnos prema transcendenciji – to je Bog u službi Jaspersove filozofske vjere. Tek slobodan čovjek može postati svjestan nečeg što je »iznad«, onog Jednog što i njega samog zasniva. No to se jedno nalazi u njemu samom, vlastitu uvjerenju:

»Suštinski je da čovjek kao egzistencija, poklonjen sebi u svojoj slobodi, stječe iskustvo o transcendenciji... Božji glas se nalazi u onome što se kao vlastito uvjerenje javlja pojedincu preko slobode samouvjeravanja.«⁵⁴

Jaspersov je »Bog« depersonaliziran, te na određen način lišen nekakvog stvarnog sadržaja – on bi mogao biti »nešto«, ali nije jasno što, i kao takav je potpuno u službi filozofske vjere. U tome kontekstu i bilo kakvo dokazivanje Boga uzaludno je i čini više i zla no koristi, jer je i ono u »službi« jednog apsolutiziranog razumijevanja religije, koja Boga želi »dokazati« i time svoje argumente izjednačiti s onima egzaktnih znanosti. Mi možemo živjeti kao da Bog postoji, možemo živjeti po njegovim zapovijedima, možemo biti egzistencijalno dotaknuti transcendentnom stvarnošću, ali ne i imati dokaza da Bog postoji. Stoga je to i filozofski jalov posao, jer postojanje je Boga uvijek samo pretpostavka:

»... dokaz ovdje nikada ne posjeduje smisao jednog znanstveno prisiljavajućeg dokaza. Dokazani Bog nije Bog. Radi toga samo onaj tko polazi od Boga može tragati za njim. Izvjesnost o bitku Boga, ma koliko da je još u klici i ma koliko da je nedohvatna, pretpostavka je, a ne rezultat filozofiranja.«⁵⁵

Umjesto zaključka

Što na kraju možemo zaključiti? Jaspers se ipak ne odriče transcendencije, jer i njegova je filozofska vjera život, egzistiranje iz sveobuhvatnog, u što pripada i transcendencija. I »Bog« – šifra, dio je njegove filozofske vjere koja je također apsolutno slobodna, jer »nije fiksirana u nečemu konačnom koje je apsolutizirano.«⁵⁶ Ona lebdi u neizvjesnosti i dubokoj je mjeri subjektivna – ona je *prekoračenje sve predmetnosti u predmetnom mišljenju*.

U tome je kontekstu dovoljno zaključiti da Bog naprosto jest; nije moguće dokazati ni njegovo postojanje ali niti nepostojanje, jer kada bi bio dokaziv bio bi »nešto na granicama svijeta«,⁵⁷ nešto što se može naći u svijetu. Bog tako nadilazi naše osjetilno iskustvo i znanje. A otkuda mi onda znamo za njega? Otkud vjera? Samo iz naše slobode. Ona je mjesto našeg susreta s Bogom. Jer ne postojimo sami po sebi, već smo svjesni, kada smo potpuno slobodni od svijeta i došli sami do sebe, kako to nismo po sebi postigli. A ako smo uistinu slobodni od svijeta, povezani smo s transcendencijom. A ta se sloboda naziva još i egzistencijom. Tako za Boga ja doznajem u slobodno ostvarenoj egzistenciji i upravo mi ona govori o njemu:

»Bog je za mene izvjesnost zajedno s odlučnošću u kojoj egzistiram. Njegovo je postojanje izvjesno ne kao sadržaj znanja, nego kao prisutnost egzistencije.«⁵⁸

Mi o Bogu ništa ne možemo znati. Jer, kada bi bilo moguće znanje o Bogu, on bi bio predmet. Mi imamo svijest o Bogu koja je posljedica naše egzistencije, a ne kao posljedicu nekakvih vjerskih sadržaja. Jaspersov Bog nije iskaziv, ne postoji nekakva povijesna stvarnost koja bi o Bogu govorila. Tako da Bog ostaje još samo kao produkt naše slobode i demitologizacija religijskih dogmi koje ga skrivaju. Postavlja se pitanje u kojoj se mjeri još uopće o Bogu može tu govoriti, jer je očito depersonaliziran. Moguć je odnos, svijest o Bogu, no pitanje jest o čemu je to ustvari svijest. Nemamo povijesnu objavu, no imamo odnose s Bogom smještene u kontekst jedne povijesne stvarnosti, koji su subjektivni i nikoga ne obvezuju.

To je Bog koji nešto jest, ali nije važno što ili tko on jest; to je Bog koji se sklanja ostvarenom slobodnom čovjeku, tako da Jaspersova filozofska teologija ostaje u mnogočemu nedorečenom i nejasnom.

Literatura

Primarna literatura:

- Jaspers, Karl: *Filozofska autobiografija*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad 1987.
- Jaspers, Karl: *Filozofija. Filozofska orijentacija u svetu. Rasvjetljavanje egzistencije. Metafizika*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci 1989.
- Jaspers, Karl: *Filozofija egzistencije/Uvod u filozofiju*, Prosveta, Beograd 1967.
- Jaspers, Karl: *Der philosophische Glaube*, R. Piper & Co. Verlag, München 1963.
- Jaspers, Karl: *Filozofska vera* (ćirilčno izdanje), Plato, Beograd 2000.
- Jaspers, Karl: *Vernunft und Existenz*, R. Piper & Co. Verlag, München 1960.
- Jaspers, Karl: *Um i egzistencija* (ćirilčno izdanje), Plato, Beograd 2000.
- Jaspers, Karl: *Duhovna situacija vremena*, Matica hrvatska, Zagreb 1998.
- Jaspers, Karl / Bultmann, Rudolf: *Pitanje demitologiziranja*, Naklada Breza, Zagreb 2004.

Sekundarna literatura:

- Barbarić, Damir (ur.): *Filozofija i teologija. Zbornik radova*, Školska knjiga/Matica hrvatska, Zagreb 1993.
- Bošnjak, Branko: *Povijest filozofije. Razvoj mišljenja u ideji cjeline. Knjiga treća*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1993.
- Davies, Brian: *Uvod u filozofiju religije*, Hrvatski studiji, Zagreb 1998.

54
Isto, str. 49.

55
Isto, str. 26.

56
Isto, str. 17.

57

K. Jaspers, *Filozofija egzistencije/Uvod u filozofiju*, str. 155.

58

Isto, str. 156. – Stjepan Zimmermann, *Jaspersov egzistencijalizam. Karl Jaspers prema religiji. Fragmenti o Jaspersovom egzistencijalizmu u vezi s općom filozofijom, napose neoskolastičkom*, sv. 1, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti/Katolički Bogoslovni fakultet, Zagreb 2001.

Devčić, Ivan: *Bog i filozofija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2003.

Fischer, Norbert: *Čovjek traži Boga. Filozofski pristup*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2001.

Kribl, Josip: *Sloboda u egzistencijalnoj filozofiji Sorena Kierkegaarda, Nikolaja Berdjajeva, Karla Jaspersa, Gabriela Marcela*, vlastita naklada, Zagreb 1974.

Kušar, Stjepan: *Spoznaja Boga u filozofiji religije. B. Welte i božanski Bog*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1996.

Wisser, Richard: *Karl Jaspers: filozofija u obistinjenju*, KruZak, Zagreb 2000.

Wisser, Richard: *Odgovornost u mijeni vremena. Vježbe pronicanja u duhovno djelovanje: Jaspers, Buber, C. F. v. Weizsäcker, Guardini, Heidegger*, Svjetlost, Sarajevo 1988.

Danijel Tolvajčić

**God as the Critique of
Institutionalized Religion**

**An Attempt in Reconstructing Karl Jaspers'
Philosophical Theology**

German philosopher Karl Jaspers, in contemplating the meaning of human existence, points his attention to transcendent reality, which is the origin of existence. One of the symbols-markers which makes that transcendence alive, is the concept of 'God'. Starting with philosophical-historical urges, Jaspers, on the basis of philosophical and Western-Biblical conception of divinity, makes his concept of God as the marker of transcendence. This is unknowable God of single human existence, of whom we do not know anything because he is unthinkable, but we can live within his reality, that is reachable by the way of philosophical faith. In this God, we reach the origin of our existence. Jaspers confronts such a God to a God of religious systems, which suffocates real existential freedom. Dogmas on religion God exclude everybody of different opinion, and are therefore unacceptable, because their unconditionality is absolute. God to whom existence is addressed to, remains hidden by necessity, because this is the only condition for freedom. Religious dogmas and institutions have to become aware of being historically conditioned.

Key words

Karl Jaspers, existence, institutionalized religion, philosophical theology, transcendence